

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**PRINCIPLES OF CRIMINAL-EXECUTIVE POLITICS OF UKRAINE****Недов С.Л., к.ю.н., доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри права***Дніпровський гуманітарний університет*

У статті на підставі проаналізованих позицій учених і положень чинного законодавства автором було охарактеризовано поняття та зміст кримінально-виконавчої політики держави, встановлено його сутність, сформовано загальне уявлення про принципи у праві та доведено, що принципи інститутів права є похідними від загальноправових принципів, що зумовлює необхідність відповідності галузевих принципів основним. Крім цього, на підставі думок учених і положень Кримінально-виконавчого кодексу України було встановлено перелік регламентованих законодавством принципів, а також напрацювання вчених.

Автором наводиться аналіз позицій учених, серед яких, наприклад пропозиція щодо чіткої деталізації та структурування системи принципів кримінально-виконавчої політики за авторства І. Михалка, на нашу думку, є вичерпною та повністю відповідає сучасним європейським реаліям і намаганням Української держави, кореспондується також із правовою та загальнодержавною політикою України. Автором аргументується, що сутність і зміст правової політики завжди визначається чинним законодавством держави, що затверджується у встановлений спосіб представниками народу чи ним особисто.

Наведені змістовні та структурні елементи принципів кримінально-виконавчої політики, насамперед свідчать про те, що це питання потребує опрацювання в окремому дослідженні де пропонується вивчити та детально встановити зміст таких базових принципів як принцип ресоціалізації та адаптації засуджених, що відбули покарання, принцип пріоритету заходів соціально-педагогічної корекції особи засуджених, принцип вдосконалення виховної і оперативно-розшукової роботи із засудженими, принцип підвищення відкритості кримінально-виконавчої системи та націленість її на співпрацю з громадянським суспільством, принцип вдосконалення інститутів прогресивної системи відбування покарання.

Ключові слова: політика, принципи, кримінально-виконавче право, сутність, виконання покарань, діяльність.

In the article, based on the analyzed positions of scientists and the provisions of current legislation, the author described the concept and content of criminal executive policy, established its essence, formed a general idea of the principles of law and proved that the principles of law are derived from common law principles. necessitates compliance of industry principles with the main ones. In addition, based on the opinions of scientists and the provisions of the Criminal Executive Code of Ukraine, a list of principles regulated by law was established, as well as the work of scientists.

The author analyzes the positions of scientists, among which, for example, the proposal for clear detailing and structuring of the system of principles of criminal executive policy by I. Mykhalko, in our opinion is comprehensive and fully consistent with modern European realities and efforts of the Ukrainian state, also corresponds to legal and national policy of Ukraine. The author argues that the essence and content of legal policy is always determined by current state legislation, which in turn is approved in the prescribed manner by representatives of the people or him personally. Approaches to the essence of penitentiary policy in particular and policy in general are argued, which consists in the close interrelation of legal regulation and policy, as the issue of choosing the political course of the state is always complex and covers all spheres of social life in the rule of law.

The content and structural elements of the principles of penitentiary policy, first of all, indicate that this issue needs to be addressed in a separate study where it is proposed to study and establish in detail the content of such basic principles as the principle of resocialization and adaptation of convicts, the principle of priority measures of socio-pedagogical correction of convicts, the principle of improving educational and operational-search work with convicts, the principle of increasing the openness of the penitentiary system and its focus on cooperation with civil society, the principle of improving the institutions of progressive punishment.

Key words: policy, principles, criminal executive law, essence, execution of punishments, activity.

Актуальність тематики. Кримінально-виконавча політика є однією із найбільш важливих серед інших, оскільки має фундаментальний характер, будучи безпосередньо пов'язаною із забезпеченням перспективи подальшої ресоціалізації засуджених, а також процесу відбування покарання загалом.

У цьому контексті, слід звернути увагу на те, що сучасні принципи будь-якого інституту права зазнають змін з огляду на євроінтеграційні процеси, що зумовлює необхідність систематичного опрацювання відповідних питань вченими та внесення відповідних законодавчих ініціатив за результатами наукової дискусії.

На нашу думку, саме чіткість і визначеність принципів інституту кримінально-виконавчої політики в Україні дозволить всебічно та повно забезпечити стабільність і системний його розвиток, що безпосередньо вплине як на рівень забезпечення прав і свобод людини і громадянина індивідуально так і на утвердження принципів правової державності та демократії в Україні.

Водночас слід констатувати, що вчені сучасності володіють значними напрацюваннями як в галузі дослідження кримінально-виконавчої політики, кримінально-виконавчого права так і окремих його структурних елементів – наприклад принципів, а саме: Е. Антонян, Ю. Антонян, С. Борсученко, С. Гусарев, В. Дубічинського, В. Емінов, Е. Каковкіна, В. Кондратішина, О. Минькович-Слобо-

дьяник, І. Михалко, С. Назимко, В. Орлов, Н. Пікуров, П. Фріс, О. Фролов, Е. Шадрін та ін., але, як уже зазначалося, стрімкі євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність комплексного дослідження відповідного питання для утвердження та можливої модернізації підходів до визначення фундаментальних категорій.

Метою статті є окреслення дослідження принципів інституту кримінально-виконавчої політики в Україні, що дозволить забезпечити утвердження та ефективну діяльність інституту прав і свобод людини і громадянина. Також, до **завдань**, на нашу думку, слід віднести декілька ключових структурних елементів, а саме: 1. Встановити у загальних рисах сутність поняття та значення інституту кримінально-виконавчої політики в Україні; 2. Охарактеризувати наявні у праві принципи загалом, а також ті, що відносяться до функціонування відповідного інституту; 3. Виокремити з проаналізованого найбільш фундаментальні та значущі принципи, додатково їх аргументувати, опрацювати в межах чинного законодавства України та відповідно до обраного євроінтеграційного курсу країни.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини у сфері кримінально-правової (кримінально-виконавчої) політики.

Предметом дослідження є принципи кримінально-виконавчої політики в Україні.

Виклад основного матеріалу статті. Як вже зазначалося, сутність і зміст будь-якого поняття безпосередньо впливає на принципи, що застосовуються під час його формулювання, а саме тому, нами пропонується почати саме з цього, хоч це питання опрацьовувалося нами в попередніх працях.

Кримінально-виконавчий кодекс України регламентує, що порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства та держави забезпечується шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [1].

Водночас систему та перелік кримінальних покарань, встановлено Кримінальним кодексом України [2], що є основою для здійснення кримінально-виконавчої політики та слугують її змістом. Крім зазначеного, у системі кримінально-виконавчої політики, на нашу думку також присутні й інші елементи, що забезпечують також і правовий статус осіб, що відбувають покарання.

Окремих питань на нашу думку слід розглянути сутність та зміст кримінально-виконавчої політики в дослідженнях учених, котрі мають індивідуальні підходи щодо розмежування поняття кримінально-правової та кримінально-виконавчої політик, а також змісту відповідних інститутів.

Наприклад, Ю. Кашуба стверджує, що кримінально-правова політика визначає кримінально-правові заходи впливу на злочинність: кримінальну відповідальність, її підстави, диференціацію та індивідуалізацію відповідальності, криміналізацію (декриміналізацію) діянь, пеналізацію (депеналізацію) відповідальності, цілі, систему і види покарань, їх зміст, а також звільнення від покарання [3, с. 56–57]. Це дає підстави стверджувати про приналежність як кримінально-виконавчої так і кримінально-правової політики до правової політики держави загалом, а також свідчить про тісну взаємопов'язаність відповідних інститутів.

К. Шадрина стверджує про те, що кримінально-правова політика серед іншого формує законодавчу базу протидії злочинності, відмежовує злочинне від незлочинного, кримінально каране від морально засуджуваного чи такого, що тягне за собою застосування інших заходів впливу [4, с. 34], що свідчить про установчий характер кримінально-правової політики та фрагментарний характер кримінально-виконавчої (в контексті їх співвідношення), а крім цього, вважається за необхідне підкреслити, що будучи складовими інституту правової політики обидва мають на меті ефективне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що в свою чергу є основою правової державності. У контексті дослідження принципи, що є складовим і найбільш важливим елементом вказаного інституту, відіграють ще більшу роль.

Вчені також підтверджують вказане та вважають доведеним і безсумнівним той факт, що первісні фундаментальні основи кримінально-виконавчої політики закладаються в обраних суспільством концепціях кримінального покарання, закріплених у правовій політиці держави у сфері боротьби зі злочинністю та кримінальному законодавстві [5, с. 235].

Наведені тези насамперед свідчать про взаємозв'язок і тісну взаємну дію обох механізмів. Водночас, за результатами дослідження, наша думка полягає в тому, що кримінально-виконавча політика все ж є складовою кримінально-правовою, формує самостійну її ланку, окремий механізм, що задіюється під час конкретної стадії (наприклад після початку відбування покарання засудженою особою).

Подібної думки у власній інтерпретації дотримується також і С. Назимко, стверджуючи, що кримінально-пра-

вова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики є складовими частинами правової політики у сфері протидії злочинності, та пропонуючи у межах дослідження інституту покарання, розглядати їх як сфери пенальної політики [6, с. 317]. Одночасно автором стверджується, що перед кожною складовою частиною пенальної політики стоїть конкретне завдання, що охоплює певну «ділянку» існування інституту покарання [7, с. 11].

На нашу думку, як зазначалося і раніше, поділ одного процесу на декілька фрагментарних складових може розглядатися як шлях до оптимізації функціонування відповідного інституту, тоді як запропоновані напрями «пенальної» політики за своїм індивідуальним змістом є різними складовими одного процесу – процесу притягнення особи до юридичної відповідальності (у цьому випадку кримінальної).

Це дає суттєві підстави стверджувати, що кримінально-виконавча політика є нерозривно пов'язаною із кримінально-правовою політикою та загалом – правовою політикою держави, оскільки вказані елементи є змістовними складовими одного процесу, що дозволяють нам стверджувати про загальний характер кримінально-правової політики та фрагментарний характер кримінально-виконавчої політики, адже в механізмі притягнення осіб до кримінальної відповідальності, останні співвідносяться саме таким чином.

У свою чергу, всі наведені позиції, що слугують обґрунтуванням самостійності інституту кримінально-виконавчої політики у складі кримінально-правової політики (пенальної, на думку С. Назимка) мають власні структурні елементи, характеризуються індивідуальним поняттям, метою, завданнями, а також принципами. Саме принципам у контексті нашого дослідження й пропонується приділити значну увагу. Питання принципів вказаного інституту права залишається актуальним із врахуванням сучасних тенденцій у праві так їх поступової модернізації.

Автори Юридичної енциклопедії за загальною редакцією Ю. Шемшученка під принципом (франц. *principe*, від лат. *principium* – начало, основа) розуміють основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громад. організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [8, с. 560]. Таким чином, ми вважаємо за необхідне підкреслити, що в питанні забезпечення прав і свобод людини і громадянина під час здійснення (реалізації) кримінально-виконавчої політики принципи можуть слугувати межами допустимого або мірою дозволеного в відповідному процесі, що суттєво утверджують правовий статус засудженого.

На підтвердження вже висловленої нами й авторами Юридичної енциклопедії позиції наводиться також думка відомої дослідниці О. Скаун, котра під принципами права розуміє основоположні загальноприйняті норми, які виражають властивість права і мають вищу імперативну юридичну силу [9, с. 258].

Таким чином, враховуючи, що принципами віднесеними до інституту кримінально-виконавчої політики в Україні однозначно будуть засади та законодавчі основи, що встановлені у передбачений правовими механізмами способом спрямовані на досягнення мети кримінально-виконавчої політики та виконання відповідних завдань, нами пропонується дослідити позиції українських вчених стосовно цього питання.

Наприклад, К. Каковкіна принципи політики визначає як загальні керівні начала, що походять із вимог політики держави й пронизують усю діяльність органів та установ виконання кримінальних покарань [10], а інші автори вказують, що систему принципів галузі кримінально-виконавчого права охоплюють загальні принципи права, принципи галузей права, що регулюють боротьбу зі зло-

чинністю, а також принципи політики держави у сфері виконання кримінальних покарань [11]. Таким чином, позиція висловлена А. Міхліним, П. Пономарьовим і В. Селіверстовим суттєво вказує на те, що принципи кримінально-виконавчої політики є самостійним елементом не лише в складі відповідного інституту, а й виділяють його серед інших елементів кримінально-правової політики держави.

В. Кондратішина принципи кримінально-виконавчої політики України формулює як теоретично обґрунтовані, сформульовані у чинному законодавстві та застосовувані на практиці основні положення (керівні ідеї тощо), які зумовлені об'єктивними закономірностями реалізації відповідного кримінального покарання та досягнення його мети [12, с. 118].

Водночас наявні також окремі тлумачення щодо принципів кримінально-виконавчого законодавства, котрі на нашу думку частіше дублюються, а ніж різняться, проте ця позиція є авторською та також потребує аналізу.

Наприклад, досліджуючи принципи кримінально-виконавчого законодавства, І. Михалко зазначала, що під принципами кримінально-виконавчого законодавства слід розуміти вихідні засади та положення процесу виконання (відбування) покарання, які закріплені у кримінально-виконавчому законі та мають ідеологічно-правовий, нормативно-регулюючий і стратегічний характер, підкріплені певним правовим інструментарієм у процесі здійснення кримінально-виконавчої діяльності, обумовлені цілями виконання покарання [13, с. 21].

Крім цього, найбільш змістовним визначенням щодо цього питання є позиція про те, що до принципів політики можна віднести не тільки принципи чинного кримінально-виконавчого законодавства, а й принципи політики, що висунуті наукою цієї галузі права, й принципи практики виконання і відбування покарань.

Наприклад, крім принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, закріплених у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України, [1], наявна також низка згенерованих у науковому просторі, а саме: принцип мінімальності правових обмежень прав і свобод засуджених, принцип економії кримінальної

репресії, принцип пріоритетного розвитку заохочувальної політики над репресивною, принцип ресоціалізації й адаптації засуджених, що відбули покарання, принцип пріоритету заходів соціально-педагогічної корекції особи засуджених, принцип вдосконалення виховної й оперативної-розшукової роботи із засудженими, принцип підвищення відкритості кримінально-виконавчої системи та націленість її на співпрацю з громадянським суспільством, принцип вдосконалення інститутів прогресивної системи відбування покарання [14, с. 72]. Така пропозиція щодо чіткої деталізації та структурування системи принципів кримінально-виконавчої політики за авторства І. Михалка, на нашу думку є вичерпною та повністю відповідає сучасним європейським реаліям і намаганням Української держави, кореспондується також із правовою та загальнодержавною політикою України.

Висновки. На підставі проаналізованих структуровано викладених позицій учених і положень чинного законодавства, автором було охарактеризовано поняття та зміст кримінально-виконавчої політики держави, встановлено його сутність, сформовано загальне уявлення про принципи у праві та доведено, що принципи інститутів права є похідними від загальноправових принципів, що зумовлює необхідність відповідності галузевих принципів основним. Крім цього, на підставі думок учених і положень Кримінально-виконавчого кодексу України було встановлено перелік регламентованих законодавством принципів, а також напрацювання вчених. Наведені змістовні та структурні елементи принципів кримінально-виконавчої політики, насамперед свідчать про те, що це питання потребує опрацювання в окремому дослідженні де пропонується вивчити та детально встановити зміст таких базових принципів як принцип ресоціалізації та адаптації засуджених, що відбули покарання, принцип пріоритету заходів соціально-педагогічної корекції особи засуджених, принцип вдосконалення виховної й оперативної-розшукової роботи із засудженими, принцип підвищення відкритості кримінально-виконавчої системи та націленість її на співпрацю з громадянським суспільством, принцип вдосконалення інститутів прогресивної системи відбування покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 1 липня 2003 року № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Российский курс уголовно-исполнительного права : в 2 т. Т. 1. Общая часть / Е.А. Антонян, Ю.М. Антонян, С.А. Борсученко и др. ; под ред. В.Е. Аминова, В.Н. Орлова. Москва : МГЮА имени О.Е. Кутафина. 2012. С. 56–57.
4. Шадрин Е.Г. Взаимосвязь российского уголовного, уголовно-исполнительного и уголовно-процессуального права (проблемы рассогласования и согласования) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ин-т экономики, управления и права. Казань, 2003. С. 34.
5. Фролова О.Г. Концепції покарання і кримінально-виконавча політика держави. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція : збірник матеріалів між нар. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 235.
6. Назимко С.С. Політико-правовий вимір інституту покарання. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 317.
7. Назимко С.С. Депеналізація як елемент пенальної політики України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Академія адвокатури України. Київ, 2011. С. 11.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. Т. 5. 2003, Київ : «Укр. енцикл.». 736 с.
9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
10. Каковина Е.Н. Шпаргалка по уголовно-исполнительному праву. URL: <http://lib.rus.ec/b/204798/read>
11. Уголовно-исполнительное право : учебник / А.С. Михлин, П.Г. Пономарев, В.И. Селиверстов, И.В. Шмаров ; под ред. В.И. Селиверстова. Москва : Юриспруденция, 2000. 320 с.
12. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 20 с.
13. Михалко І.С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених : монографія. Харків : Право, 2013. 200 с.
14. Михалко І.С. Поняття примусу у кримінально-виконавчому праві. *Право і безпека*. 2010. № 3. С. 156–161.